

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИЧНА ЦІННІСТЬ
МОДЕЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ
«ДУХОВНІСТЬ І МОРАЛЬ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА»**

Олександр ЖОСАН,

завідувач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук

Нині в Україні діє воєнний стан через розв'язання Російською Федерацією повномасштабної війни. Ця агресія розширила коло викликів, які загрожують національній безпеці та майбутньому розвитку нашої держави. І ситуація лише погіршуватиметься, якщо нехтувати природними потребами дітей у їх духовному та моральному розвитку. Ефективною відповіддю на ці виклики є рішуче та невідкладне повернення до духовно-моральних цінностей. Адже результати фундаментальних наукових досліджень у сфері освіти, вітчизняний і міжнародний досвід свідчать про **важливість і безальтернативність духовно-морального виховання дітей і молоді**, а також про необхідність активного залучення до цього всіх учасників освітнього процесу та громадськості [3].

В умовах нинішньої ситуації є вкрай необхідним забезпечення виховання дітей на засадах традиційних для нашого народу духовних і моральних цінностей, здійснення викладання відповідних курсів. Адже саме **духовно-моральне виховання є базисом для становлення особистості та якісного розвитку суспільства**.

«Навчальні предмети духовно-морального спрямування, – зазначає Ірина Сіданіч, – формують базис духовного розвитку вихованців і мають обов'язково бути включені до внутрішньої системи забезпечення якості освіти кожного закладу загальної середньої освіти, адже становлення особистості значною мірою залежить від духовно-морального виховання, визначаючи рівень могутності та безпеки незалежної України, духовно-моральний і інтелектуальний стан громадянського суспільства. Все це сприятиме сталому моральному та інтелектуальному розвитку громадянського суспільства, що у свою чергу визначає рівень могутності та безпеки держави [3]».

У типовій освітній програмі для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти, розробленій на підставі Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 [1], курси морального спрямування віднесені до освітньої галузі «Соціальна і здоров'язбережувальна». Там для 5-6 класів, крім інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут», пропонуються курси на вибір учнів: «Етика», «Культура добросусідства» та «інші курси морального спрямування», серед яких є і курс «Духовність і мораль у житті людини і суспільства». Розроблено модельну навчальну програму цього курсу (автори: Жуковський В.М., Сіданіч І.Л., Грищук Д.Г., Губеня І.І., Лахман Н.М.) [2].

У Програмі пропонується дворічний курс (5-6 класи), який має стати основою для духовних і моральних знань, розвитку учнівських умінь і навичок, а також передбачає широке поєднання формування світогляду.

Реалізація Програми ґрунтується на ціннісних орієнтирах, прописаних у Державному стандарті базової середньої освіти: повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості; забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності; становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі; формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту; створення освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу; утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови; плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Програма сприятиме реалізації мети соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі: формування особистості учня, який знає та розуміє основні закономірності існування живої і неживої природи, володіє певними вміннями її дослідження, виявляє допитливість на основі здобутих знань і пізнавального досвіду, усвідомлює цілісність природничо-наукової картини світу, здатен оцінити вплив природничих наук, техніки і технологій на сталий розвиток суспільства та можливі наслідки людської діяльності у природі, відповідально взаємодіє з навколишнім природним середовищем [2].

Програма спрямована на розвиток особистості учня, який здатний до самоусвідомлення, гармонійної соціальної і міжособистісної взаємодії, спрямованої на збереження власного здоров'я та здоров'я інших осіб, дбає про безпеку, виявляє підприємливість та професійну зорієнтованість для забезпечення власного і суспільного добробуту.

Метою курсу «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» є розкриття змісту духовності і моралі, розвиток пізнавального й емоційного інтересу учнів до вивчення курсу, розкриття особливостей і цінностей духовної і моральної поведінки особистості в сім'ї, класі, громаді, державі, природі і формування відповідних духовних і моральних компетентностей.

Завдання курсу підпорядковуються зазначеним у Державному стандарті базової середньої освіти обов'язковим результатам навчання:

- Розкрити зміст понять «джерело духовності і моралі», «сутність людини як носія духовності і моралі», «духовні і моральні взаємини в сім'ї», «духовні і моральні засади шкільного життя», «духовні і моральні основи життя в громаді», «духовні і моральні основи життя в державі», «духовні і моральні засади ставлення до природи» тощо.

- Моделювати різні ситуації життя в суспільстві і розкривати можливість їх розв'язання на основі духовності і моралі.

- Вчити школярів основам критичного мислення у процесі розв'язання проблемних ситуацій в контексті духовності і моралі.

- Спонукаати учнів вибирати зразки суспільної поведінки на основі духовності і моралі.

- Формувати зразки високоморальної суспільної поведінки.

Зазначені обов'язкові результати навчання є спільними для всього циклу базової середньої освіти, а отже, освітній процес згідно з Програмою передбачає поступове, з наростанням обсягу і складності навчального матеріалу, наближення учнів до здобуття загальних та конкретних навчальних результатів, передбачених Державним стандартом базової освіти та прописаних у ньому орієнтирів для оцінювання [2].

Програма базується на низці концептуальних освітніх ідей і спрямована на досягнення мети базової середньої освіти, яка передбачає розвиток природних здібностей, інтересів та обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу.

Реалізація ідей Програми передбачає прийняття різних філософських і конфесійних поглядів учнів/учениць, повагу до їх носіїв, батьків та середовища, в якому перебувають і виховуються здобувачі освіти.

Водночас Програма має на меті подолання фрагментарності у моральному розвитку школярів і школярок, їх ознайомлення з духовно-моральним досвідом нашої держави та людства в цілому, передбачає спонукання до усвідомлення не відповідної соціальним нормам поведінки та набуття позитивного морального досвіду особистості.

Програма ґрунтується на підходах, принципах, цілях, змісті, формах, методах і засобах, які адекватні вимогам часу і завданням формування високоморальної особистості. Передбачається врахування володіння і використання учнями інформаційних технологій, вікових та індивідуально-психологічних особливостей, їх досвіду моральної поведінки.

Програма підтримує ідею про те, що освітня діяльність школи має бути спрямована не лише на далеку перспективу формування високоморальної особистості, її підготовку до майбутнього самостійного життя. Насправді школа розглядається авторами Програми як модель суспільства, а учні – як його активні

члени, які зі шкільної лави занурюються в суспільне життя, набуваючи необхідної моральної компетентності [2].

Реалізація Програми висуває особливі вимоги до вчителя, який має усвідомлювати важливість своєї особистої, професійної та соціальної місії, володіти необхідними компетенціями. Переосмислюються взаємини вчителя і учня під час освітнього процесу: акцент переноситься з трансляції готових моральних знань у свідомість учнівства на партнерську взаємодію, суб'єкт-суб'єктні взаємини, діалогічність, розвиток критичного мислення учнів, на спільний пошук відповідей на моральні проблеми.

Програма спрямована на подолання елементів формальності освітнього процесу, надмірної його вербалізації, на сприяння синергії і активізації духовних, психологічних і фізичних сил учителя, учнів, батьківської спільноти, громади.

Чільне місце у Програмі належить *формам і методам освітньої діяльності*. Основний акцент робиться на інноваційних, інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологіях. Поряд з вербальними методами і формами роботи застосовуються практично-діяльнісні форми і методи, які допомагають реалізувати активність учнів: ситуативні задачі, рольові ігри, драматизація, проектна діяльність, доручення, презентація, портфоліо, реальні і уявні подорожі, реальні і уявні екскурсії, зустрічі.

Відповідно до Програми планується формування в учнів 5-6 класів низки *ключових компетентностей*, в основі яких лежать особистісні якості, особистий, соціальний, культурний і навчальний досвід учнів; їх потреби та інтереси, які мотивують до належної моральної поведінки; знання, уміння та ставлення, що формуються в освітньому, соціокультурному та інформаційному середовищі, у різних життєвих ситуаціях [2].

Для навчально-методичного забезпечення викладання курсу підготовлено навчальний посібник «Духовні і моральні основи в житті людини» для здобувачів освіти 5 класу закладів загальної середньої освіти (автори: Жуковський В., Сіданіч І., Рогова О., Грищук Д., Губеня І., Лахман Н., Мудрик Л., Черепова І.) [6]. Посібник базується на здобутках філософської, педагогічної, психологічної, культурологічної наук, забезпечує утвердження людської гідності, духовності і моралі, милосердя і доброти, чесності і справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій з урахуванням вікових особливостей п'ятикласників.

Посібник складається з розділів: «Джерело духовності і моралі», «Поняття духовності і моралі», «Людина – носій духовності і моралі» і допомагає знайти відповіді на запитання: як виник світ і як він влаштований; як виникла людина і чим керується у повсякденному житті; що означають поняття «духовність»,

«бездуховність», «мораль», «аморальність» «моральне виховання», «духовно-моральне виховання» тощо [4].

Звертаючись до читача (учня), автори посібника пишуть: «Упевнені, що тебе дуже цікавить і приваблює усе нове. Дозволь нам трішки відчинити тобі двері у новий предмет і розповісти, про що ти на ньому довідаєшся. Ми пропонуємо тобі цікаву подорож сторінками книги, яку ти вже відкрив. Дивлячись на світ навколо себе, на зоряне небо вгорі, на зелені луки, гаї і ліси довкола, на голубі ріки, озера і моря, ти неодмінно замислюєшся, а звідки взялася уся ця краса і хто її створив. Звідки взялася вода, а у воді риба, перші птахи у повітрі, хто посадив перші дерева в саду. Постійно народжуються люди, а звідки взялися перші люди? На уроках ти ознайомишся з різними теоріями походження світу і людини.

Ти, напевно, помітив, що у природі і людському суспільстві все організовано і упорядковано: день змінюється ніччю, пори року ідуть одна за одною; люди народжуються, вчаться, створюють сім'ї, працюють... А за якими правилами живуть люди і що відбувається, коли ці правила порушуються? Звідки взялися правила, хто їх запропонував? Про це будемо міркувати на наших уроках.

Упевнені, що ти чув слова «духовність», «бездуховність» «мораль», «аморальність» «моральне виховання»? А що вони означають і чому такі важливі для життя людини у суспільстві? Над цими питаннями ми замислимося на уроках і разом будемо шукати на них відповіді.

Якби тобі довелося вибрати собі друзів серед людей добрих і злих, слухняних і неслухняних, правдивих і неправдивих, працьовитих і лінивих, сміливих і боязких, щедрих і скупих, гордовитих і скромних, самолюбивих і жертвних, яких людей ти вибрав би собі в друзі? Чому? А як стати такими людьми? Вже незабаром будемо про це вести мову на наших уроках.

Чи є універсальне правило людської поведінки? Виявляється, що є. А ви хотіли б знати це універсальне правило? Трішки потерпи. Ми будемо вести мову про це правило на одному з уроків.

Словом, на ці та інші питання ми будемо разом шукати відповіді. А ще ми будемо слухати і читати цікаві історії, спілкуватися, дискутувати, обговорювати важливі проблеми у парах, групах. Отже, рушаймо разом сторінками нашої книги. Щиро бажаємо тобі успіхів та високих навчальних досягнень! [4]».

Зазначимо, що цю модельну навчальну програму можна використовувати **в усіх школах України у 5-6 класах за рахунок годин інваріантної складової навчального плану**, що є безперечним позитивом. Разом з тим слід усвідомлювати, що вона **реалізуватиметься з наступного 2022/2023 навчального року і стосуватиметься** це лише 5-6 класів (а не 1-11), тоді як вивчення курсів духовно-морального спрямування у 1-4, 7-11 класах здійснюватиметься у формі факультативів за рахунок годин варіативної складової навчального плану. Викладання цього та інших курсів морального спрямування можливе за наявності підготовлених кадрів, відповідної навчально-методичної бази та бажання батьків учнів.

Зазначимо, що конституційне проголошення України світською державою та закріплення світськості як одного з принципів освіти у державних і комунальних закладах освіти не є синонімічним проголошенню держави та освіти у ній атеїстично спрямованими. Навпаки, надання першочергової уваги духовно-моральному вихованню дітей, підлітків та молоді, у тому числі шляхом подальшого впровадження та вдосконалення викладання відповідних курсів, зумовлює необхідність вироблення системних і комплексних відповідей на вказані негативні тенденції [3]. Це сприятиме сталому розвитку особистості, формуванню її національної свідомості та почуття патріотизму.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 «Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF>.
2. Духовність і мораль у житті людини та суспільства : модельна навчальна програма для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Sotsial.zdorovyazberezhuv.osv.haluz-5-6-kl/Dukhovn.moral.v.zhytti.lyudyyny.i.susp-5-6.kl.Zhukovskyy.ta.in.06.05.22.pdf>.
3. Батьків та вчителів просять підтримати навчальну програму «Духовність і мораль в житті людини і суспільства» [б. а.] / Всі разом! – 12.05.2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://vsirazom.ua/news/batkiv-ta-vchyteliv-prosyat-pidtrymaty-navchalnu-programu-duhovnist-i-moral-v-zhytti-lyudyyny-i-suspilstva>.
4. Духовні і моральні основи в житті людини : навчальний посібник для учнів 5 класу закладів загальної середньої освіти [Жуковський В.М., Сіданіч І.Л., Рогова О.Г. та ін.]. – К. : ЮСТОН, 2022. – 104 с.
5. Резніков С.І. Ціннісний аспект формування духовності в освітній діяльності С.І. Резніков // Грані. – 2014. – № 1. – С. 101-105.
6. Сіданіч І. Л. Духовно-моральна компетентність педагога як передумова забезпечення духовноморальної спрямованості викладання навчальних предметів у закладах освіти / І.Л. Сіданіч // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2017. – № 10. – С. 126–138.

ЗМІСТОВІ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ «ЕТИКА 5-6 КЛАС» НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Ольга ВОЛОШИНА,

*методист кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук*

2022/2023 навчальний рік – дуже відповідальний період для освітян, зокрема для адміністрації та вчителів, які викладатимуть у 5-х класах. Адже саме з нього розпочинається впровадження [Державного стандарту базової середньої освіти](#) та організація навчального процесу за новою [Типовою освітньою програмою](#). Цим документом окреслено обов'язкові та рекомендовані підходи до розроблення та використання шкільних освітніх програм, сформовано варіанти